

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ

УДК 373.2

Абдыбекова К., Токтосунова Р., Иманкулова Г.

Абдыбекова Касиет – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ

Токтосунова Рыскул – аспирант, С. Нааматов атындагы НМУ

Иманкулова Г. – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ

БАЛДАРДЫН ЛОГИКАЛЫК ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮН ӨНҮКТҮРҮҮ ЖААТЫНДАГЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫК-ПЕДАГОГИКАЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨР

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL STUDIES IN THE FIELD OF DEVELOPMENT OF CHILDREN'S LOGICAL THINKING

Аннотация. Бул макалада балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү жаатындагы психологиялык-педагогикалык изилдөөлөр жөнүндө кеп болот. Авторлор балдардын логикалык ой жүгүртүү проблемасынын өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурушат.

Аннотация. Данная статья посвящена психолого-педагогическим исследованиям в области развития логического мышления детей. Авторы обращают внимание на особенности детской проблемы логического мышления.

Abstract. This article is about psychological-pedagogical research in the field of development of children's logical thinking. The authors pay attention to the peculiarities of children's problem of logical thinking.

Түйүндүү сөздөр: бала, логика, ой жүгүртүү, өнүктүрүү, педагогика, психология.

Ключевые слова: ребенок, логика, мышление, развитие, педагогика, психология. **Key words:** child, logic, thinking, development, pedagogy, psychology.

Психологиялык жана педагогикалык адабияттарды талдоо мектепке чейинки курактагы балдардын логикалык ынталуулук өнүктүрүү проблемасы көптөгөн мугалимдер жана психологдор маани экенин түшүнүүгө жардам берет. Баланын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү мүмкүнчүлүгү жана зарылчылыгы жөнүндө Л. С. Выготский [2], В.В. Давыдов, А. Н. Леонтьев, А. В. Запорожец, З.А. Зак, Н. Поддьяков, Д.Б. Элконин ж. б. жазган.

Азыркы дүйнөдө бул проблема өтө маанилүү болуп саналат, анткени билимдин көлөмү 40-50 жыл мурдагыга караганда жогорулоодо жана акыл-эс тарбиясына талаптар коюлууда.

Поддьяков Н. Н. мурдагыдай билимдин жалпы суммасын эмес, чындыкты билүүнүн маанилүүлүгүн баса белгиледи. Ошентсе да, көптөгөн өлкөлөрдө билим сапатынын төмөндөшү жана балдардын өнүгүүсү байкалууда, бирок ошол эле учурда маалыматты керектөө көбөйүп, бул анын ашыкча болушуна жана аны пайдалана албай калышына алып келет.

Крутецкая В.А ой жүгүртүү - мээнин курчап турган дүйнөнү чагылдыруусунун эң жогорку формасы, адамга гана мүнөздүү эң татаал таанып билүү процесси [3] деп белгилеген.

Балдардын ой пайда-алардын ортосундагы ички байланыштар тышкы белгилери жана кубулуштардын кабылдоо өтүү менен мүнөздөлөт тааным өнүктүрүү боюнча жаңы өзгөчө баскычы.

Ой жүгүртүүнүн калган психологиялык процесстерден айырмасы, ал дээрлик ар дайым көйгөйлүү кырдаалга же чечүүнү талап кылган тапшырмага байланыштуу. Учурдагы тажрыйба ар кандай татаалдыктагы көйгөйдүн мазмунун түшүнүү мүмкүнчүлүгүн жогорулатат жана бул логикалык ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнүн көрсөткүчү болуп саналат. Бирок бала эмнени түшүндү ал бүтүндүн бөлүктөрүнүн же жаңы нерсенин жана балада болгон билимдин ортосундагы байланышты таба алганда гана айта алат.

Логикалык ой жүгүртүү-бул адам кандайдыр бир тыянак чыгаруу үчүн колдо болгон билим менен иштеген ой жүгүртүү процесси. Ага негиздүүлүк, ырааттуулук жана ырааттуулук мүнөздүү. Бул процесс иштелип чыгып, өмүр бою атайын ыкмалар менен үйрөтүлүшү мүмкүн.

М. Г. Ярошевскийдин кыскача психологиялык сөздүгүндө логикалык ой жүгүртүү "маңызы логика мыйзамдарын колдонуу менен түшүнүктөр, өкүмдөр жана тыянактар менен иштөөдө турган ойдун түрү" деп формулировкаланат.

3 жаштан 7 жашка чейин баланын келечектеги инсандыгынын негиздери, ошондой эле анын акыл-эс, адеп-ахлактык жана физикалык өнүгүүсү калыптанат. Мындай чакан убакыт аралыгында дүйнөнү таанып-билүүнүн эбегейсиз жолу жеңилет. Бала айрым образдарды, кабылдоолорду гана эмес, бүтүндөй кабылдоону, айлана-чөйрөнү түшүнүүнү да жетекчиликке алат.

Негизинен мектепке чейинки балдардын ой жүгүртүүсү өнүгүүнүн үч этабынан өтөт: - көрсөтмөлүү-иштиктүү ой жүгүртүү айланадагы объектилерди манипуляциялоо жолу менен пайда болгон маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берет; - визуалдык-образдуу ой жүгүртүү балага эс тутумдагы сүрөттөрдүн жардамы менен акылындагы айрым маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берет; - оозеки-логикалык ой жүгүртүү балага объектилерди көрбөй туруп оозеки белгилөө аркылуу ой жүгүртүүгө мүмкүнчүлүк берет.

1-таблицада берилген логикалык ой жүгүртүүнүн негизги ыкмаларын чечмелөө Х.М. Веклерованын "Мектепке чейинки улуу балдарда логикалык структураларды калыптандыруу"[1] китебинен алынган.

1-чи таблица - Логикалык ой жүгүртүү ыкмалары

Техникалар, ыкмалар	Аныктоо
Талдоо	Логикалык аспап, предметти өзүнчө бөлүктөргө бөлүүдөн турат. Талдоо предметти же предметтердин тобун мүнөздөгөн белгилерди бөлүп көрсөтүү үчүн жүргүзүлөт.
Синтез	Предметтин бөлүктөрүн бир бүтүнгө психикалык жактан бириктирүүнү кабыл алуу, эгерде алар предметте туура жайгашса.
Салыштыруу	Өзгөчөлүктөрү боюнча объектилердин окшоштугун же айырмачылыгын аныктоо.
Классификация	Жалпы белгилеринин негизинде топторго объекттерди бөлүштүрүү логикалык кабыл алуу. Бул жөндөм чыгармачыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү үчүн жаттоо менен байланышкан ар кандай маселелерди чечүүдө пайдалуу. Классификация эки аракетти камтыйт: жалпы белгини бөлүп алуу — классификациялоонун негизи; классификациялык белгинин негизи боюнча класстарга бөлүү.

Жалпылоо	Абстракциялоо процессинде айырмаланып турган жалпы жана маанилүү белгилер боюнча топторго объекттерди жана кубулуштарды психикалык жактан бириктирүү.
Абстракттуу	Маанилүү эмес белгилери жана касиеттери бир эле учурда алагды кылуу, ошондой эле объекттерди жана кубулуштарды маанилүү касиеттерин жана белгилерин психикалык бөлүп көрсөтүү.
Тактоо	Абстракция жана жалпылоо процесстерине карама-каршы конкреттештирүү процесси. Конкреттештирүү мазмунду ачуу максатында жалпы жана абстракттуудан конкреттүүгө ойдун кайтып келишин камтыйт
Семантикалык байланыштар	Маанилүү өзгөчөлүктөрү, объектилерин жана кубулуштардын касиеттери ортосундагы байланыштарды издөө.
Үлгү	Берилген эрежеге ылайык, элементтердин кайсы бир катарында элементтердин өзүлөрү же алардын касиеттери кайталанып же өзгөрүлө турган белгилүү бир эреже.

Логикалык ой жүгүртүүнүн чеберчилиги боюнча бир катар мындай жөндөмдөр болжолдонот:

- курамы, түзүлүшү жана элементтердин жана бүтүндөй бөлүктөрүнүн уюштуруу жана объекттерди жана кубулуштардын маанилүү белгилерин бөлүп таба билүү;
- предмет менен объектилердин өз ара байланышын таба билүү, алардын убакыттын өтүшү менен өзгөрүшүн көрсөтүү;
- логиканын мыйзамдарын түшүнө билүү, ошонун негизинде өнүгүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана мүнөзүн табуу, гипотезаларды түзүү жана бул жайлардан натыйжаларды чыгаруу;
- аларды аң-сезимдүү талашып, логикалык операцияларды жасай билүү.

Мектепке чейинки курактагы баланын ой жүгүртүүсү түшүнүктөргө таянат. Өзүнүн жашаган тажрыйбасынан сүрөттөрдү колдонуу менен мектепке чейинки бала кабылданган кырдаалдын чегинен чыгып, анын билиминин чегин кеңейте баштайт.

Балдардын ой жүгүртүүсүнүн өнүгүшү өзүнөн-өзү болбойт. Бул жагынан алганда, ага билим берүү жана ага түшүнүк берүү менен баланы тарбиялоо жана окутуу чоңдорго жардам берет, ал өз алдынча ойлоп мүмкүн эмес болгон жана көптөгөн адамдардын тажрыйбасы жана изилдөө натыйжасында иштелип чыккан түшүнүктөрдү айтып. Эгерде тарбиялоо ишин туура уюштурса, анда мектепке чейинки курактагы баланын таанып билүү чөйрөсү кыйла кеңейет жана тереңдейт.

Мектепке чейинки курактагы логикалык ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнүн өбөлгөлөрү ой жүгүртүү операцияларын өздөштүрүү жана иш-аракеттерди сөздөр, сандар менен белгилер катары өздөштүрүү болуп саналат, алар бала чагынын аягында түптөлгөн реалдуу предметтерди жана кырдаалдарды алмаштырат, качан балада аң-сезимдин символикалык функциясы калыптана баштайт, интеллекттин пайдубалы курулат. Ой жүгүртүү процесси көйгөйдү билүүдөн жана аны чечүү үчүн суроо берүүдөн башталат.

Логикалык ой жүгүртүүнүн өнүгүшү мектепке чейинки жана кенже мектеп курагында, балдар өз ойлорунан улам талдап, жалпылап, салыштырып, жыйынтык чыгара баштаган учурда болот.

Логикалык ой жүгүртүү чечими жок бардык маселелерди чечүүдө көрүнөт. Ал эми логикалык ой жүгүртүүнү жайылтууга түрткү болуп балага белгилүү болгон принциптин жана ушундай принципти колдонууну жокко чыгарган кандайдыр бир жаңы шарттын пикир келишпестиги боло турган маселенин келип чыгышы саналат.

Тажрыйба жүргүзүлүп, анда балдарга сөз айкашын "анткени" (себеп-натыйжа байланыштарын аныктоо) менен бүтүрүү сунушталды. Көптөгөн балдар объектинин касиеттерин анын башка касиеттери менен түшүндүрүшкөн. Мисалы: "кайык чөгүп кетпейт.... анткени ал кичинекей/чоң / кызыл". Логикалык ой жүгүртүүдөгү мындай кемчилик бойго жеткенге чейин барышы мүмкүн, бирок андай болбошу үчүн – бала кезинде эле андан арылуу керек.

Балдардын логикасын өнүктүрүү темасы боюнча психологдордун көпчүлүк изилдөөлөрү бул процессти атайын ыкмалар менен жетектөө мүмкүн эмес, бирок жогорку натыйжалуу болот деп айтышат. Логикалык ой жүгүртүүсүн калыптандыруу жана өнүктүрүү боюнча иштеп чыгуу иштерин уюштуруу карабастан балдардын алгачкы өнүктүрүү даражасына бул жараянын натыйжалуулугун жогорулатат.

Давыдов В.В. балдардын өнүгүүсү негизинен окуу процессинде аткарылган ишаракеттерден көз каранды экенин айткан. Ушундан улам, педагог тарабынан уюштурулган окутуу иш-аракеттери бүтүндөй балдардын өнүгүүсүнө абдан олуттуу таасир этиши мүмкүн.

Галперин П.Я. 5-6 жаштагы балдарды жетектелген окутууда үйрөнүлүүчү логикалык операциялардын тууралыгын жана логикалык ой жүгүртүүнүн жеткиликтүүлүгүн аныктады. Ал өнүгүү бузулуулары жок кадимки балдар жөн гана маалыматты өздөштүрүүгө жана колдонууга жөндөмдүү эмес экенин, бирок аны бейтааныш материалга да колдоно аларын аныктаган (объекттердин айырмалоочу белгилеринин учу менен чындык). Маанилүү факт, мектепке чейинки курактагы балдар ар кандай окутууда сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрү, жалпы багыты, иш-аракеттери жана нерселерге болгон мамилеси боюнча ар кандай интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрдү тарбиялашат. Улуу мектепке чейинки балдарды окутуу этап менен жана акылсиз калыптануусунун мыйзам ченемдүүлүктөрүнө ылайык өткөн учурларда, балдарда аларды интуитивдик этаптан конкреттүү операциялар менен логикалык ой жүгүртүүгө которууга мүмкүндүк берүүчү татаал түшүнүктөр жана психикалык процесстер калыптанат, бирок кадимки шарттарда мындай этап кенже мектеп жашындагы балдарда калыптанат.

Выготский Л.С. [2] окутуу пассивдүү изилдөө эмес, материалдык жана практикалык ишаракеттер аркылуу жаңы билимдерди Активдүү өздөштүрүүдө гана өнүгүү таасирин берет деп эсептеген.

Кенже мектеп жашындагы балдардын Олуттуу кыйынчылыктары логикалык ой жүгүртүүнүн негизинде жаткан улуу мектепке чейинки курактагы ой жүгүртүү операцияларынын (жалпылоо, салыштыруу, классификациялоо, себеп-натыйжа байланыштарын орнотуу, ой жүгүртүү, абстракция ж.б.) жетишсиз өнүгүшүнө байланыштуу келип чыгат.

Көптөгөн мугалимдердин практикалык тажрыйбасы көрсөткөндөй-башталгыч класстын балдарлары көрсөтмөлөрдү түшүнүүдө, себеп-натыйжа байланыштарын түзүүдө, логикалык маселелерди чечүүдө жана мугалим берген

башка аналитикалык тапшырмаларда кыйынчылыктарга туш болушат. Эгерде балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн өз убагында өнүктүрсө, бул көйгөйлөрдөн качууга болот.

Жогоруда айтылгандардын баарынан улам баланын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү ой жүгүртүүнүн эмпирикалык билим деңгээлинен (көрсөтмөлүү-иштиктүү ой жүгүртүү) илимийтеориялык деңгээлге өтүү процесси катары аныкталышы мүмкүн, андан кийин өз ара байланышкан компоненттердин түзүмүн тариздөө менен анын бүтүндөй иштешин камсыз кылуучу логикалык ой жүгүртүүнүн ыкмалары чыгат. Логикалык операцияларды өздөштүрүү менен бала кунт коюп, так жана так ойлонууга үйрөнөт, маселенин маңызына көңүл топтой алат.

Адабияттар:

1. Веклерова, Х.М. Формирование логических структур у старших дошкольников. Обнинск: Светоч, 1998
2. Выготский, Л. С. Память и ее развитие в детском возрасте. Психология памяти / Л. С. Выготский / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова // Хрестоматия по психологии – Москва: ЧеРо, 2002. – 617 с.
3. Жане, П. Эволюция памяти и понятие времени. Психология памяти: Хрестоматия / П. Жане / ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романов. – Москва: ЧеРо, 2000. – 379 с.